

D
efo

VASILIJ
ŠUKŠIN

**A KDYŽ SE
RÁNO
PROBUDILI**

DIVADLO
E. F. BURIANA

„Pomoz kamarádovi v neštěstí.
Nechtěj být lepší na úkor druhého.
Nekecej a makej.
Na dobrého člověka vzpomínej v dobrém.
Není to moc. Ale tyhle zákony jsou neúprosné.
A určují charakter lidí. A také vztahy mezi nimi.
A já jsem si podle nich vybíral hrdinu.
Především a hlavně podle nich.“

V. Šukšin, Zním jednoho chlapíka

Vasilij Makarovič Šukšin, ruský spisovatel, filmový režisér a herec, narodil se 25. července 1929 ve vesnici Srostki v Altajském kraji, zemřel 2. října 1974 ve stanici Kletskaja (Vologradská oblast). Pocházel z rolnické rodiny, prošel celou řadou povolání, původně vyučen zámečnickem. V roce 1961 absolvoval kinematografii v Moskvě, žákem M. Romma. Věnoval se režisérské, scénaristické a herecké práci u filmu. Publikoval zprvu časopisecky, od roku 1959 mu v Sovětském svazu vyšla řada povídkových knížek. U nás publikován v časopisech Světová a Sovětská literatura, dále vyšla nejznámější díla: Červená kalina (Odeon, 1975), Charaktery a lásky (Lidové nakladatelství, 1977), Zním jednoho chlapíka (Vyšehrad, 1977), Rozprávky za měsíčního svitu (Melantrich, 1981), Milpardon madam (Odeon, 1981) aj.

Za dílo, v němž se jeho morální a estetické ideály realizovaly nejdůsledněji, je považována Červená kalina (1973), kterou o rok později natočil a vytvořil v ní hlavní roli.

V roce 1976 vyznamenán Leninovou cenou in memoriam.

vážnější prozaická díla:

- 1963 — Zním jednoho chlapíka
- 1965 — Rodina Ljubavinových (román)
- 1968 — Tam v dáli
- 1969 — Krajané
- 1972 — Rozhovory pod jasným měsícem
— Červená kalina
- 1973 — Charakteri
- 1974 — Chtěl jsem vám dát svobodu (román)
— Než kohou třikrát zakokrhá
— Energičtí lidé (divadelní hra)
— Stanovisko

vážnější filmová díla

(na motivech vlastních povídek):

- 1960 — Lebjažij oznamuje (diplomní práce)
- 1964 — Zním jednoho chlapíka
- 1966 — Váš syn a bratr (st. cena RSFR bratří Vasiljevových, 1966)
- 1969 — Podivní lidé
- 1972 — Třesky plesky
- 1973 — Červená kalina

dramatizace děl V. Šukšina:

1975 — Charakteri, zdramatizoval A. Gončarov

1976 — Besedy pod jasným měsícem, zdramatizoval V. Ivanov

1978 — A když se ráno probudili, zdramatizovala G. Volčková
a L. Fedosejevová

Šukšin měl šťastný osud — byl čten a uznáván. Vy-sloužil si uznání všech.

Kdybych byl kritikem, našel bych slova námitky proti těm, kteří mu vyčítali jistou vesnickou tendenčnost. Umělecká přesvědčivost nejlepších Šukšinových povídek byla pro mě vždy nesporná. Měl jsem pocit, že autorovi stačí svoje hrdiny pojmenovat a oni hned začínají zajímavě, zábavně a nečekaně jednat nikoliv podle autorovy vůle, ale donuceni vlastní povahou. Šukšin nevypravuje o svých hrdinech, ale dotýká se jejich vnitřního světa právem spřízněnosti. A postavy ožívají v celé životní šíři. Šukšin je nezvykle podrobný v detailu. Ví toho o svých hrdinech tolik, co člověk může vědět o sobě. A každé duševní hnutí jakoby svě-řoval svým hrdinům a nic jim nevnucoval. Proto jsou překvapiví, výrazní, upřímní.

Při četbě Šukšina jsem nejednou zakoušel pocit trapnosti, určitého studu pro vlastní nevšímavost k své-mu okolí. Proto, že jsem nedovedl rozpoznat ve všed-ních událostech, v lidech, s nimiž jsem se setkával, hovořil, onen duchovní život, vnitřní bohatství, které mi odhalil Šukšin. To je utvrzení současného sovětského hrdiny. Jedna z cest k jeho utvrzení. Existují i jiné, roz-šířenější v našem umění. Ale toto je nesporně jedna z nich. V Šukšinově případě nejde o pouhé konstato-vání, a jestliže můžeme mluvit o tendenčnosti, pak spo-čívá právě v tom, že autor hlásá právo svých hrdinů na život, filozofii, na závěry, odpovědnost za omyl, za zradu pravdy.

Sergej Jurskij

ŠUKŠINOVO DILO

Během krátkého života stihl Šukšin udělat mnoho, přičemž je zářející všestrannost jeho uměleckých možností. Nebyl pouze znamenitým prozaikem, drama-tikem, scénaristou, ale též hercem a režisérem. Šukši-novy výsledky v každém z těchto oborů by vystačily ji-ným na celý život — jemu to ovšem bylo pořád málo. V práci byl nezničitelný, až na nejvyšší míru nahlodá-ván touhou obsáhnout neobsažitelné, takže mu ani nezbyval čas těšit se hotovým dílem; sotvaže je do-končil, množství nových myšlenek a nápadů se opět domáhalo realizace.

Umělec obdařen všestranným talentem si zpravidla vybírá tu či onu oblast, v níž může docílit největšího úspěchu, zachovávaje přitom vše ostatní ve druhém plánu. Šukšin byl v každém oboru své tvorby doko-nalým a vytvořil neopakovatelná díla, přičemž jeho tvorba, vyjma ohromné různorodosti, je výjimečně jed-notná. Ať už psal současně historický román nebo jen povídku ze života současné vesnice anebo divadelní komedii, v níž pranýřoval lidi se sklonem k lehkému životu a snadnému výdělku, anebo když natáčel svůj autorský film či hrál ve filmu jiného režiséra, ztělesňo-val vlastní životní problematiku tak, jak ji sám proží-val, vyjadřoval svou lásku i svou nenávist. Tento odraz jeho umělecké osobnosti byl tak silný, že se přímo na-bízela společný jmenovatel všem jeho dílům.

Díváme-li se na skvělá divadelní představení — Charakteri, Energičtí lidé nebo Besedy pod jasným

měsícem — neujde naší pozornosti především pro Šukšina tak charakteristická intelektuální jedinečnost a způsob jeho přemýšlení nad smyslem lidského života. A přestože Šukšin napsal vlastně jen jednu divadelní hru (ostatní přepisovali jiní na základě jeho povídek), stal se chloubou sovětského divadla nejen jako spisovatel, ale vůbec jako umělecká osobnost.

Konstantin Ščerbakov

„Nejsem politik, snadno se můžu zaplést do složitých otázek, ale jako prostý člen komunistické strany věřím, že patříím ke straně čínorodé a spravedlivé, a jako umělec nemůžu podvádět svůj lid, ukazovat například jenom šťastný život. Pravda bývá i trpká. Když ji budu tajit a budu tvrdit, že všechno je v pořádku, jak má být, pak koneckonců oklamu i svou stranu. Tam, kde by se lidé měli zamyslet, soustředit své síly a odstranit nedostatky, zůstanou klidní, protože mi uvěří. To není správné! Já bych chtěl straně pomáhat. Chtěl bych ukazovat pravdu. Věřím v síly svého lidu a mám velmi rád svou vlast. (...)

V. Šukšin, sborník Morálka je pravda

„Pokud Šukšin nějaké jevy ve společnosti odmítá, má jeho odmítnutí zcela vymezenou povahu. Je to mravní protest. Proti předsudkům, konvencím, přežitkům, sociálním bariérám a omezením, jež provázejí lidi i v období rozvinutého socialismu.“

Boris Pankin

V. Šukšin se svými dcerami

O ŠUKŠINOVÍ

úryvek rozmluvy s Anatolijem Zablockým, kameramanem dvou posledních filmů V. Šukšina

(...) — Kým vlastně byl Šukšin: spisovatelem, režisérem, hercem nebo zpěvákem? Psával přece i texty písní, které sám zpíval.

- Především byl osobností. Říkával, že po padesátce začne sepisovat své paměti.
- Ale která z oněch oblastí mu poskytovala větší tvůrčí satisfakci — film anebo literatura?
- Nedokážu to oddělit od sebe a vlastně to nikdy neudělal ani sám Šukšin. Je pravda, že práci nad filmem rozpočínal nejprve skrz literaturu, zaujal ho nějaký neobyčejný životní jev a potom svůj nápad už realizoval jako režisér. Jeho pochybnosti — a to je pro něho velmi důležité — ať už jde o literaturu anebo film, rozptýlilo, jak se mi jeví, osobní setkání s Michaiilem Šolochovem. Po rozhovoru s ním stále častěji opakoval, že bude muset film kvůli literatuře opustit.
- A přece to neudělal.
- Protože se nehodil za spisovatele dřepícího za stolem. Kdyby nepracoval u filmu, nesetkal by se s tolika lidmi, hrdiny svých povídek. Šukšin neustále vyhledával kontakt s lidmi, zastavoval neznámé chodce a pouštěl se s nimi do debat. Svě myšlenky si čerstvě zaznamenával, psal v hotelích, v pauzách během natáčení. Teprve v posledním roce svého života dostal v Moskvě velký byt, v němž si zařídil vlastní pracovnu. Proseděl v ní celé dny. Možná právě proto, že se těšil svými sbírkami knih, poněvadž jak známo, byl vášnivým bibliofilem. Kino mu však poskytovalo dostatečnou satisfakci — tvůrčí i životní. Nakazil se jím a z této nemoci by se byl nikdy nedokázal vyléčit.
- Jestlipak v Šukšinových filmech lze vystopovat autobiografické prvky?

— Analyzováním osudů jeho hrdinů bychom těžko našli analogii s Šukšinovou biografií. Vždyť v případě Červené kaliny — Vasilij přece nebyl žádným recidivistou. Naproti tomu v povahových vlastnostech, v psychologických portrétech postav a v motivacích jejich jednání, by se našlo mnoho podobenství. Už sám Šukšinův život byl vynikajícím materiálem na nikdy neskončený scénář, z něhož Šukšin brával jednotlivé kousky. Prošel složitou životní cestou — od vesnického chlapce k inteligenci, od vesnice k městu, bez „bohatého strýčka“ anebo „intelektuálního spřízněnce“. Ztratil záhy svého otce, ale jeho matka žije dodnes. Je to velká osobnost. . .

- Mluvili jste o psychologickém podobenství postav s jejich tvůrcem. Takže, jak se Šukšin projevoval v osobním životě?
- Opravdově, tak, jako ve filmech. Byl bezprostřední, přející, upřímný, měl otevřené srdce. Toužil po životě bez lží a kompromisů. Neutíkal před problémy, ba spíše je vyhledával. Ostatně, říkával — čím je život těžší, tím je hezčí, přestože se nikdy nepokoušel poučovat, jak má člověk žít.
- Jak byla přijímána Šukšinova tvorba v Sovětském svazu, k jakým odběratelům nejsnáze mířil?
- Jedeš u nás podzemkou — a co vidíš: lidé čtou Šukšina. Dnes nekoupíš jeho knížku, protože nikde není. Lidé je prostě skupili. Ptali jste se mne, co Šukšin v životě hledal a jestli to našel. Našel, ovšemže našel. Protože ho čtou a mluví se o něm. Ačkoliv je přijímán různě a větší část inteligence si myslí, že ona zná život líp, že o životě ví toho víc, že Šukšin byl jenom prostáčkem v tom svém mudrování o životě (...)
- Co pro vás znamenalo osobní setkání se Šukšinem?
- Odvrátil jsem se od formální stránky filmu, začal jsem si před kamerou víc všimnout živého člověka v celé jeho složitosti. A to není málo.

rozmlovali: Jacek Myrzyński a Bogdan Mozdzyński,
Literatura, 9. 12. 1976

Setkání V. Šukšina s V. Bělovem

Vasilij Šukšin

A KDYŽ SE RÁNO PROBUDILI

povídka pro divadlo

překlad a režie Josef Palla

scéna Miloň Kališ j. h.

kostýmy Helena Dubová j. h.

hudební spolupráce Václav Bláha

ruskou lidovou píseň Ej, ty noci má, v překladu M. Čepelky nazpíval Roman Horák

2. hra sezóny 1983/1984

Československá premiéra 9. listopadu 1983

osoby a obsazení:

Brejtloun	Michal Pavlata
Instalatér	národní umělec Josef Větrovec
Hubeňour	Radúz Chmelík
Nervóza	Miroslav Saic
Mračoun	Jaroslav Vágner
Sígr	Petr Oliva
Traktorista	Ivan Richter
Nemluva	Luděk Kopřiva
Sociolog	Jiří Ornest
Staršina	Jiří Hromada
Teta Ňura	Miriam Hynková
Pilipenko	Václav Bouška
Profesor	Josef Langmiller
Zajímavá žena	Simona Stašová
Zajímavý muž	Pavel Trávníček
Soused	Ladislav Křiváček
Sousedova žena	Miriam Kantorková
Sibiřan	Oldřich Janovský
První cestující	Ferdinand Krůta
Jeho žena	Anuše Pejscarová
Druhý cestující	Karel Polišenský

představení řídí Karel Polišenský

text sleduje Milada Fialová

V. Sukšin v Bondarčukově filmu Bojovali za vlast

Slovo má režisér – Vasilij Šukšin

O filmu a literatuře

„Film má miliónovou masu příjemců, což je konečně i spisovatelovým přáním. Film je uměním, které rychle pomíjí, literatura je věčná. Je třeba si vybrat — a to je pro mne problémem. Být režisérem nebo spisovatelem? Za tuto svou dávnou nejistotu budu muset zaplatit. A zatím nevím, čím . . . Film je přitažlivá práce. Ale čas plyne a nová technika postupně setře všechno z bílých pláten. Šolochovova próza však neporušeně přetrvává, o čem tu mluvit. Stojí a žije, a film se točí kolem ní. Kolikrát se již natáčela Šolochovova díla, můjtybože! A přece, Šolochov je jenom jeden (. . .)

Přechod od prózy k filmu je neodvratným procesem. Z filmu nelze udělat prózu. Zkuste z Chaplinových filmů udělat román, výsledek bude směšný. Film je vizuální, jeho podstata je jiná. Vše, co je obsaženo v Šolochovově románu, samozřejmě nelze přenést, a není to ani nutné, do filmu. Román čteme týden, film zhlížíme dvě hodiny, je akumulací románu. Film si však všímá života jinak než literatura. A výrazovými prostředky oplývá jak film, tak literatura. Když začínáme pracovat nad filmem, zapomínám na román, motor se automaticky vypne (. . .) O zachování fabule nemám během natáčení strach, nosím ji v hlavě. Ale nezahazuji ji. Fabule — to je materiál, cíl, a vše ostatní . . . Film zkoumá život. Nedá se však vydobýt z hotové fabule. Proto provádím ve fabuli změny odpovídající zákonům filmu a logice věcí. Věřím, že je možné představit život současně s pravdivou skutečností, a k tomuto cíli vlastně mířím, když natáčím své filmy.“

O fabuli

„Vzpomněl jsem už to, že fabuli jako takovou nemám rád, fabule nevyhnutelně proklamuje mravní naučení. Ať už vypravujete lidem jakýkoliv příběh a ať už je onen jistým způsobem uzavřen, znamená to např. že „Tak si počínat není dobré“ nebo „To je dobré a tohle je zlé“. Myslím si, že takovéto kategorické závěry hře škodí. Životní pravda, stanete-li ji tvář v tvář, vás přinutí uvažovat zcela osobně. Jsem živý, normální člověk a mé závěry, byť by byly i krajně subjektivní, neodbíhají vcelku od obvyklostí. Veškerá poučování ve hře vzbuzují pouze můj neklid“.

Ještě o peru a o kameře

„Začal jsem psát vlivem filmu — a filmy dělat vlivem literatury. V mých povídkách a románech unikám obrátům jako „hrdina si myslel . . .“, zřídka se utíkám k popisům, nerad totiž využívám autorského odbočení od tématu. Nejvíce však věřím v jednání svých hrdinů a jejich dialogům. Nemám rád přílišnou výřečnost plodící několikadílné epeje, které se násilně vnucují ubohým čtenářům.“

Vliv literatury na mé filmy se zřejmě odráží v tom, že nejdu obvyklou cestou takzvané „čisté kinematografie“. Zdlouhavé expozice, pseudopřesvědčivé scény mlčení, zbavené často hlubšího smyslu, zachmuřené a současně jakási jalová vidění — všechny tyto působnosti jsou mi cizí. V mé práci tedy spolupůsobí pero a kamera. Když začínám natáčet film — literatura pro mne přestává existovat, v průběhu práce se už nevracím ke scénáři . . .“

O pravdě v umění

„Nejsem stoupencem autorského monologu. Pro mě je důležitější dialog spisovatele se čtenářem, filmaře s divákem. Nemám nejmenší chuť, abych ho poučoval jak má žít, zato však toužím společně s ním uvažovat o životě. Jestliže sami tvůrci přejí dobru, jestliže nenávidí vše, co je zlé a hloupé v lidech — můžeme se klidně obejít bez zvedání prstu. Divák sám doko-

nale všechno pochopí. Je špatné, když umělec míří svou kamerou pouze na ty životní jevy, které považuje za nejlepší pro „prezentaci“ anebo jak se dnes nejčastěji říká — kladné vystupování. Je třeba být pravdivým, to znamená — být poctivým a odvážným, spolu-prožívat s ostatními radost i bolest, myslet tak, jak myslí národ, poněvadž on vždycky rozpozná pravdu“.

EJ, TY NOCI MÁ

ruská lidová

Ej, ty noci má,
noci zlá, hluboká,
noci zlá, hluboká,
noci ach, zářijová!

S kým jít mám a kam
noci já se ptám,
kam, kam se ukrýt mám?
Sám, já jsem tak sám . . .

Kde je matička?
Nemám tatíčka!
Kdo mě má mít rád?
Snad jen kamarád.

Kamaráda mám,
rád s ním sedávám,
dál však, dál se ptám,
proč i s ním jsem sám.

český text Miloň Čepelka

V. Šukšin ve filmu Červená kalina

POZNÁMKA NA OKRAJ

Nedokončenou krátkou prózu A když se ráno probudili, která se stala základem moskevské dramatisace uvedené v roce 1979 na scéně divadla Sovremenniku, koncipoval Šukšin už původně jako „divadelní povídku“. Pripusťme, že ji hodlal dále rozpracovat pro divadelní scénu, stejně jako si počínal i v případě své jediné divadelní hry, komedie Energičtí lidé, jež má své tematické kořeny uloženy v rozsáhlé povídkové tvorbě. Struktura textu A když se ráno probudili, má anekdotický charakter a na příkladu několika příběhů s osmi protagonisty sděluje autor divákovi všeobecná lidská znepokojování. Přivádí na scénu hrdiny, které vždy staví do výjimečné anebo intimní situace, aby mohly být postupně odhalovány jejich charakteristiky. Jádro této „nahořklé komedie“ je ukryto v otázce bytí a pravdy, jež v celé ruské literatuře, jak ji známe od klasiků, bývá zahrnováno do pojmu „čistota ruské duše“. Takto chápán motiv ruskosti prostupuje celou Šukšinovou tvorbou ať už prozaickou či filmovou (zejména Červená kalina) nebo dramatisacemi jeho děl, jako jsou Charakteri a Rozprávky – Besedy pod jasnou lunou (čili „rozhovory o ruskosti duše“).

„Rozhovory o duši“ (prolog hry), symbolizující svět nekonečných lidských možností, pak nejsou ničím jiným než nejhlubší, nejintimnější výpovědi hrdiny – jedince o své úloze ve společnosti. Vý-

značným motivem, který prochází celou ruskou a sovětskou dramatickou tvorbou, je pocit provinění a z něho přirozeně vyplývající trapnost. Posloužil Šukšinovi k vybudování základní situace ve strohé fabuli „na záchytce“. Z pocitu viny a trapnosti jeho hrdinové postupně obnažují své nitro, z pocitu trapnosti, kterou z vnitřní potřeby chtějí zamaskovat, takzvaně žertují na úkor druhého (Brejloun), z pocitu viny přiznávají své individuální historky na nejrůznější témata lidských slabostí (jejichž katalyzátorem se stává Sociolog) včetně znečitlivění jedince k okolí, které Šukšin chápe jako závažný společenský problém.

Svého hrdinu buduje Šukšin (ať už se jedná o prózu, film anebo divadlo) uměleckou zkratkou (často se uvádí, že „mnohdy daleko lépe než jeho literární současníci“). Zcela osobitým uměleckým výrazem, tedy specifickým použitím lingvistických prostředků, rozkrývá charakteristiky svých postav právě přes jazykovou oblast.

Míra pravdivosti „procitnuvších“ jednotlivých hrdinů (ať už jsou jejich výpovědi komicky směšné anebo filozoficky příkladné) je pojata do inscenačního záměru, včetně autorova vážného, společensko-etického apelu proti nebezpečné a ničivé lidské lhostejnosti.

Irena Lexová

Vasilij Šukšin

MYŠLENKY ZE ZÁPISNIKŮ

Ti, komu tak nebo onak pomáhám, asi nemají tušení, že pomáhají také oni mně.

Na celý život se dívám jako na zápas o třech kolech: mládí, dospělost, stáří. Dvě kola je třeba vyhrát. Jedno už jsem prohrál.

Ve všech recenzích stojí: „Šukšin má rád své hrdiny . . . Šukšin s láskou píše o svých hrdinech . . .“ Copak jsem idiot, abych všechny kolem miloval!? Nebo nějaký je- limáněk? Nechtějí se zamyslet, pacholci. Anebo to ne- umějí.

Co je to stručnost? Vynech něco, ale ať i hlupák po- chopí, že je to vynechané. Srozumitelnou nedořeče- nost lidé chápou a mají ji rádi.

Kritický vztah k sobě z tebe udělá skutečně moudrého člověka. Stejně v umění i v literatuře. Když si čestně uvědomíš své místo, něco z toho bude.

Teď to povím vznešeně: kdo chce být mistrem, musí namáčet své pero v pravdě. Ničím jiným už nepřekvapí.

Forma? Forma je opravdu forma: člověk může odlít zlatou mísu a může pak do ní dát vychladnout sulc. Ve formě to není.

Kulturní člověk . . . To je ten, kdo je schopen soucitu. Je to nešťastný, trýznící se talent.

Neobracej se k lidem zády, kousnou tě.

Veškerá práva k provozování tohoto díla zastupuje DILIA Praha.

Program vydalo ke své 158. premiéře Divadlo E. F. Buriana. — Umělecký ředitel národní umělec Josef Větrovec.

Redakce programu Irena Lexová. — Fotoreprodukce Karel Meister.

Vytiskly Tiskařské závody, n. p., 4/42, Praha 1, Palackého 11. — Cena Kčs 2,80.

Nastudováno v jubilejní 50. sezóně Divadla E. F. Buriana.